

сасоннік; валежнік – ламачча, навал, буралом. Сосняк в русском языке – деревья одной породы, а эквивалент белорусского языка – хвойнік может включать и другие хвойные деревья: *сасна, елка, кіпарыс*.

Выводы: Таким образом, прототип собирательности сопоставляемых языков представляется одинаковыми когнитивными моделями. Несовпадение по расположению понятий в когнитивном поле собирательности (прототип, периферия) свидетельствует о разной концептуализации сущностей.

ЛИТЕРАТУРА

1. Langacker, R.W. The Cognitive Basis of Grammar / R.W. Langacker. – Mouton de Gruyter: Berlin. New York, 2002. – 395 p.

ЛІНГВАКРАІНАЗНАЎЧЫ КАМПАНЕНТ У БЕЛАРУСКІМ МАСТАЦКІМ ТЭКСЦЕ

Н.П. Даўбешка
Віцебск, ВДУ

Лінгвакраіназнаўства як асобная дысцыпліна склалася ў канцы 60-х – пачатку 70-х гг. у практыцы выкладання замежных моў і да гэтага часу найперш усведамляецца як такі падыход да вывучэння мовы як замежнай, пры якім “раскрываецца сувязь моўных адзінак (слоў, фразеалагізмаў, граматычных катэгорый) з культурай, гісторыяй, побытам народа і ажыццяўляецца засвойванне чалавекам, які вырас у асяроддзі адной нацыянальнай культуры, асноўных фактаў, норм і каштоўнасцей другой нацыянальнай культуры” [1, 9]. Аднак лінгвакраіназнаўчае апісанне нацыянальна-культурнай семантыкі моўных адзінак беларускай мовы патрэбна як іншаземцам, так і самім беларусам. У Беларусі, як і ў некаторых іншых краінах свету, функцыянуюць дзве дзяржаўныя мовы. Таму прадстаўнікі пэўнага этнасу ў межах шматэтнічнай нацыі могуць быць знаёмыя з культурай іншага этнасу і не ведаць яго мовы або, наадварот, ведаць мову, але слаба ведаць культуру. Большасць жыхароў Беларусі зарыентавана на рускую культуру і мала знаёма з беларускай. Лінгвакраіназнаўчы падыход у такой сітуацыі мае на ўвазе далучэнне да беларускай культуры і выпрацоўку ўмення прадставіць яе сродкамі беларускай мовы.

Адной з асноўных крыніц краіназнаўчай інфармацыі з’яўляюцца мастацкія тэксты. Яны ўтрымліваюць адзінкі, якія непасрэдна і прама адлюстроўваюць пазамоўную рэчаіснасць, называюць прадметы, з’явы, якасці, працэсы навакольнага свету і даюць уяўленне пра гісторыю і культуру народа. Да такіх лінгвакраіназнаўча каштоўных адзінак адносяцца, напрыклад, разнастайныя словы-рэаліі, анамастычная лексіка, парэміі і інш.

Вялікім камунікатыўна-пазнаваўчым патэнцыялам пра Беларусь валодае раман В. Адамчыка “Чужая бацькаўшчына”. Як адзначае Т. Грамадчанка, “пісьменнік стварыў шматпланавы, панарамны малюнак жыцця Заходняй Беларусі ў пераломны для яе час. У творы паўстае вобраз усёй Беларусі, усяго беларускага народа” [2, 11]. Атмасфера канца трыццатых гадоў мінулага стагоддзя перададзена ў рамане надзвычай падрабязна, прычым не толькі ў плане стварэння псіхалагічных партрэтаў персанажаў, але і ў дачыненні да абмалёўкі побытавага фону. В. Адамчык выкарыстоўвае багаты этнаграфічны матэрыял, што надае аўтарскаму апавяду яшчэ больш праўдзівасці. Культурознаўчая каштоўнасць тэксту праяўля-

еща як на ўзроўні тэкставага фрагмента (*На старым абымшэлым крыжы, што стаяў перад вёскаю, вецер бэrsaў і рваў аб'еханы кужэльны ручнік* [3, 110]; *Пудзілася яна і Франака, калі праз год стрэла яго ў Дварчанах, ідучы з дзяўчатамі на фэст: нясла свяціць перавязаную чырвонаю стужкаю жменьку жытніх каласоў, перамешаных з пераспелым, у жоўтых галоўках, лёнам і ўбраных калівам бурачковай васількі* [3, 124]), так і на ўзроўні асобнага слова. Можна вылучыць некалькі груп лексічных адзінак, якія раскрываюць змест асобных бакоў жыцця, гісторыі, культуры беларусаў. Сярод іх назвы народных святаў, звычайў, абрадаў: *каляды, грамніцы, запускі, куцця*; назвы страў і напояў: *картоплі, булён, квас, саладуха, хлеб, гарэлка*; назвы адзення і абутку: *каптан, бурнос, каноплянка, порткі, ясёнка, бурка, спадніца, сачык, пінжак, тужурка, сарочка, паўшубак, чаравікі, боты*; назвы прылад працы: *сякач, шыла, прасніца, сукала, барана, серп, швайка, калаўротак*; назвы гаспадарчых пабудоў: *гумно, стайня, стопка, хлеў, падпаветка*; назвы посуду: *чыгун, ражка, цабэрак, кубак, кошык, рэшата, кадаўб, конаўка, цёрла*; назвы паселішчаў: *вёска, мястэчка, хутар*; назвы са сферы грамадска-палітычнага і царкоўнага жыцця: *касцёл, царква, ксёндз, пацеры, іміа, солтыс, гміна, пастарунак* і інш. Ужываючы прыведзеныя і шматлікія іншыя лексічныя адзінкі для апісання жыцця герояў, пісьменнік часта суправаджае іх каментарыямі і удакладненнямі, развівае азначэннямі, нанізвае ў межах невялікага фрагмента, уключае ў кантэкст як дэталі: *Хрысця надзела яшчэ свой жоўты, вузенькі ў таліі, з падстрочанымі паяскамі кажущок і, закрываючы на бягу чырвоную ў чорыя кветкі кашаміравую хустку, схавалася ў сенях* [3, 208]; *На вялікія чыгуны з намытымі дробнымі картоплямі, на закарэлыя ражкі, цабэркі і вёдры, што стаялі з прыходу, пакаціўся рэдзенькі сівер* [3, 62]; *Учора звечара, прыйшоўшы ў стопку да кубельца ўзяць сала, каб прыскварыць булён, яна няўзнак яшчэ адрэзала ад жоўценкага, выхаванага ад летаўных каляд і высушанага пад страхою на гарышчы апольца доўгенькі брусок* [3, 18] і інш. Дзякуючы гэтаму прыёму, чытач можа ўявіць прадмет апісання ва ўсёй яго паўнаце. Акрамя таго, становіцца відавочным, што пісьменнік надзвычай добра ведае тое, пра што піша, у яго няма неабходнасці паўтарацца, няма праблем з падборам слова для называння рэаліі.

Лінгвакраіназнаўчая інфармацыя прадстаўлена ў творы таксама антрапонімамі. Героі рамана – жыхары некалькіх вёсак Заходняй Беларусі, якія да верасня 1939 года знаходзіліся пад Польшчай. Таму многія з іх маюць каталіцкія імёны, прычым у творы яны пераважна ўжываюцца ў размоўнай форме: *Імполь, Ладак, Франак, Чэся, Ваця, Бронісь, Кася* і інш. Аднаго з галоўных герояў рамана завуць Міця Корсак, аднак аўтар заўважае: *“Міця, ці Змітрык, як казалі на яго ў вёсцы”* [3, 21].

Адметным элементам мастацкай тканіны твора з'яўляюцца ўжытыя ў ім фразеалагізмы, прыказкі і прымаўкі: *Апёкшыся на малацэ, на вадку дзьмеш; Воз дадому возіць, сані – на базар; Баба з воза – каню лягчэй* і інш. Многія з іх пісьменнік ужывае ў змененай форме. Чытачу лёгка правесці паралелі паміж імі і адпаведнымі шырокаўжывальнымі адзінкамі рускай ці беларускай моў: *З хараства, кажучь, вадкі не нап'ешся (С лица воды не пить); Аладку, не падмазаўшы, і то не спячэш (Не подмажаш – не поедзеш); Не падганяй, бо не вельмі поедзеш (Дзе сядзеш, там і злезеш); Аж шапка пачала расці (Аж валасы дыбам усталі)* і інш. Асобныя выслоўі адлюстроўваюць дыялектныя асаблівасці гаворак апісанай мясцовасці: *Чы пнём на саве, чы савою на пні – то саве бяда; Што задужа, то не здрава; Пакуль цэп, патуль хлеб* і інш. Увогуле трэба адзначыць, што В. Адамчык вельмі актыўна ўключае ў кантэкст дыялектныя адзінкі, прычым як у аўтарскае апавяданне, так і ў маўленне герояў. Найперш гэта лексічныя дыялектызмы: *сня-*

гоўцы – зімовы абутак, валёнкі; калейка – пасажырскі поезд на тры вагоны; каўка – галка; шаснастка – неглыбокі, на два пуды, цабэрак з доўгаю ручкаю і інш. Многа ў тэксце словаўтваральных і граматычных дыялектызмаў: *вуньдзека* – вунь, *восьдзека* – вось, *цэперся* – цяпер, *тутака* – тут, *нямашука* – няма, *хтотака* – нехта, *любіцьме*, *жыцьмем*, *глядзецьму*, *ешча* і інш. Адлюстраваны ў тэксце і фанетычныя асаблівасці мясцовай гаворкі: *проўда*, *галадкі*, *гарабей*, *падгостраць*, *блазнэ*, *качанэ*, *малацьбітэ*, *Катэ*, *гэто*, *любко* і інш.

Крыніцай ведаў аб нацыянальнай культуры ў творы выступаюць таксама безэквівалентныя словы: *покуць*, *мур*, *постаць*, *рубель*, *фэст*, *дубэльты* і інш.

Усе названыя вышэй адзінкі ўжываюцца ў тэксце рамана не спарадычна, а ствараюць панарамную карціну, даюць даволі падрабязнае ўяўленне пра жыццё заходнебеларускай вёскі. Паказваючы багацце народнай матэрыяльнай і духоўнай культуры, апісваючы яе ў дэталях, пісьменнік тым самым спрыяе пашырэнню цікавасці да спадчыны беларусаў.

ЛІТАРАТУРА

1. Іванова, С.Ф., Слоўнік беларускіх прыказак, прымавак і крылатых выразаў: Лінгвакраіназнаўчы дапаможнік / С.Ф. Іванова, Я.Я. Іваноў. – Мінск, 1997.
2. Грамадчанка, Т. Дайсці да праўды: Творчасць Вячаслава Адамчыка / Т. Грамадчанка // Роднае слова. – 1993. – № 11.
3. Адамчык, В. Чужая бацькаўшчына: Раман / В. Адамчык. – Мінск: Юнацтва, 1994. – 334 с.

ПОТАМОНИМЫ ВИТЕБСКОЙ ОБЛАСТИ: СЕМАНТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

А.Н. Дервяго
Витебск, ВГУ

Пространство как объективная реальность существования любого объекта определяется системой координат. «Географичность» объекта – это доказательство его реального существования. Большая часть географических ориентиров обладает неповторимыми качествами, которые становятся основой их идентификации и предпосылкой наделения пространственных объектов собственными именами – топонимами.

Топонимия безотносительно к своей внутренней структуре является совокупностью названий всех географических объектов; семантико-функциональный подход позволяет обнаружить систему, которая состоит из ряда подструктур: астионимной, комонимной, хоронимной и многих других.

Потамонимы выступают одной из топонимных подсистем на том основании, что являются идентифицирующими именованьями линейных водных объектов – рек. Являясь составной частью общей водной системы Земли, они обладают рядом специфических характеристик, как то: наличие истока, устья, речной долины, русла и т.д. [1]. И любые особенности этих элементов рек составляют основу прагмакомпонента семантики потамонимной единицы.

Для любого топонима важным является указать на объект, но это не единственная его функция. Пространство многомерно и расчленено на множество элементов, функция которых аналогична (место проживания, водосбор, перемещение воды, формирование положительного рельефа и т.д.). Для точной ориентации в пространстве, для выстраивания верного ориентира необходимо также по-